

նշաններով: Մինչև անգամ կը հաւաքէին հրացանի զնդակներն՝ բժժանքներ շինելու համար: Եթէ զնդակը զինուոր մը սպաննած ըլլար, զոտողին համար մեծայարգ դասու մը կ'ըլլար, իսկ եթէ միայն վիրաւորած ըլլար, անոր արժէքը նուազ էր: Ընդհակառակն պահպանելու կարողութեանէ զուրկ կը համարուէին ռուբլի և շրաքանկի կտորները, և զինուորները կը բաւականանային իբր յիշատակ բարեկամներուն և ազգականներուն զրկելով:

Պատերազմի դաշտէն հեռու ալ քիչ շատ նոյն բանը կը պատահէր: Օդային ուժակոծութեան ժամանակ Բարիզի փողոցները կը ծախէին բախտ բերող փոքր մետալ մը, որ երկու ապակիներու մէջ կը պահուանէր զնդնորակ լաթի կամ կուտաբերզայի կտոր մը: Պողոտաներու մէջ զանոնք ծախողներու հաւատումին համեմատ թէ՛ մին և թէ՛ միւս կտորը կը պահէին ոմբակոծութենէ: Իսկ որոնք որ տեղեկութիւն ուզէին կտորներուն այդ ունեցած զօրութեան վրայ, իրենց կը բացատրուէր թէ զնդնորակ լաթի կտորը գերմանական սաւառնակի կտակէն էր, իսկ կուղաբերզայի կտորը օդապարիկէն: Բնականաբար այս փոքրիկ առևտուրը շատ մարդիկ հարստացուց: Մարդկային նանրապաշտութիւնը ամէն ինչ կրնայ կարելի ընել:

* * *

ՊՈԴԼԿԱՐԱՆԱՅՈՑ ՏԱՊԱՆԱԳԻՐՆԵՐԸ

Տիար Յ. Գիւրտեան զովքի ռուսոյով ժամանակէ մ'ի վեր կը հրատարակէ ազգային գերեզմանատուներու մէջ գտած ու կորսուելու դատապարտուած տապանագիրները, որոնք արդարեւ թանկագին նիւթեր կը պարունակեն Ազգ. պատմութեան համար:

«Բազմալէզ»-ի ապրիլ ամսաթիւին մէջ գերեզմանէր Զիւլիպէի և Ալտոսի, Պուրկազ և Սօֆիա գտնուած Հայ տապանագիրները, և աւտոն իրարէն յիշած էր թէ Զիւլիպէի Ա. Գէորգ Եկեղեցւոյ թուղթերուն մէջ գտած է հրատարակածներուն 48 և 50րդ:

Այս վերջինը՝ կը փութամ յայտնել՝ թէ կը պատկանի Խոսկիտար Սեւմիէի Ս. Խաչ Եկեղեցւոյ հիմնադիր Տէր Աբրահամ Քահանային, որ կը հանգչի Եկեղեցւոյ պարտէզը:

Սխալ և պակասաւոր ընդօրինակութիւն մ'է Տիար Յ. Գիւրտեանի այս հրատարակածը, որուն ճիշդ ու ամբողջականն է հետեւեալը:

Որ վասն. անչափ. սիրով. քոյիս Բանդ կուտէ. առեր. մարմին Բեւեռեցար. կենաց. փայտին Շիրիմս. այս. հարկ. հողային Մեծաւ. պատուով. եղաւ. մարմին Աղալանօք. սրբոյ. խաչ-ին Մաղթեա. ով. սուրբ Աստուածած-ին Թողուլ. զմեզս. անձանց սորին Տը. Աբրահամ Քահանային Եկեղեցւոյս. յոգնեալստին Զի. հողով. չափ. այս սուրբ Խաչին Ախաւ. եղեւ. լուսահոգին Որք. ընթեռնուք. յօտարագին լիով. սրտով. դուք. զողորմին Հազար. հարիւր. եօթանասին Վեցում, եղեւ. վախճան սորին Որք. հանդիպիմք. ի տապանիս Ասել պարտիմք. հայր մեր երկինս.

ՌՃՀԶ.

Սոյն տապանագիրը հրատարակած է արդէն Տ. Հմայեակ Քահանայ Էքսէրնեան, Ա. Խաչ Եկեղեցւոյ հաստատութեան Երկարիւրամեակին առթիւ զրի առած Հատորիկին մէջ:

Տէր Աբրահամ Քահանայի քովը թաղուած է՝ 1730ին իւր երիցուհին, որ ունի տապանագիր: Փարիզ

ՏՈՒՔ. ՎԱՐՍԱ Յ. ԹՈՐԳՈՄԵԱՆ

— ❦ —

ԳՐԱԽՈՍՍԱԿԱՆ

ՀԱՄԱՍՏԵՂԻ «ԱԶԶՐԵԻ»-Ի ԱՌԹԻԻ՝

Երբ ուզենք խօսիլ Համաստեղի նոր հրատարակած «Ազգեր»-ի վրան, մենք ստիպուած կ'ըլլանք և անդրադառնալ աւտոր «Գիւղ»-ի մասին: Երկու հատոր, երկու անուն, բայց մէկ գրքը, մէկ հոգի, մէկ սիրտ: «Ազգեր» կոչումը պատահմամբ է. որովհետեւ առաջին վրպակը այդ վերնագրեր կը կրէ: Մինչդեռ նոյն Գիւղն է, որ կը կազմէ և երկրորդ գրքին էութիւնը:

Ազգերի վրպակներէն ոմանք արդէն ինձ ծանօթ էին զանազան հանդէսներու միջո-

1. Հրատարակութիւն Impr. de NAYRIT. 5 Rue des Gobelins-Paris XIII. Մագրու Քոթի վրայ, մարդարապաշար զբոսով, նման «Վիւլը» հատորին, 227 էջով, կը պարունակէ ԺԲ. վրպակներ:

ցով՝ սակայն հակառակ որ վիպական գրուածքներու հանդէպ խանդավառ տրամադրութիւն չունիմ, ես նորէն կարգացի, հաճոյքով կարդացի, մէկ շնչով կարգացի, ինչո՞ւմ էր իմ այս անսովոր խանդը։ Ուրովհետեւ հոն գտայ այն ամէն ինչ որ միայն հայ է, գեղեցիկօրէն հայ, ու սրտիս մօտիկ։

Փոքրիկ երկինք մը թարմ կապոյտով շատցած, որ կարծես ձեռքովդ աստղերուն պիտի դպչիս, կենդանի գոյներով դաշտեր, հովիտներ թիկունքով սարեր «ուկկից անդին» ալ աշխարհ չկայ», կը բոլորեն Համաստեղի վէպերու հորիզոնը։ Այդ ցածկիկ երկնքէն սպիտակ ամպի պէս կախուած է շատ հին ատեն շինուած գիւղի գմբէթարդ եկեղեցին, շքանշանի պէս կոչնաւ կը իր կողին վրայ, շուրջը՝ խարխլած, հողածածը տներ, ամէնքն ալ սեցած ու հին բուխուրիկներով, որ իրենց գեղջուկ երջանկութեան մէջ հայարտօրէն կ'ամպեն ծուխը հեռուն հեռուն։ Դիպարական աչքով լուսանկարուած են գիւղի ամէն մէկ գեղարուեստական անկիւն, ինչպէս Շառիինի մը ժամնաշրերը։ Այն ինչ որ մեզ համար անշնան ու անտեսանելի է, հոն զրաւած է իր արուեստական տեղը։ Ազամանի մը առողջ երանգներու մէջ կը լողայ Համաստեղի ստեղծած բնութիւնը. ահա արեւաբոյր դաշտերու մէջ բարի ու լայն աչքերով եզներն ու գոմէշները, ահա գոթիանն ու արօտը, հողին թանձր հոտով նորարաց ափօսը, հոտաղն ու Միշօն, Չաօն, կարուկը, Տափան Մարգարի, տափանի չափ լայն կոնակը, Մարտուպի եզական զիմանկալը, աղանիկ խաղցնող Մանօն։ Կէր ու կարմիր այտերով մեր կարճուրիկ մաւ միկները, մեր զրացի պանիններ իրենց լաշարին տակ կը փսփսան, վառվռուն աչքերով, թուխ վարսերով աղիլիներ որ կ'երփնաստորեն վճիտ աղբիւրները Գիւղը, բոլոր գիւղը, իր պարզ հմայքով, իր թաց ու խոշոր լուսինով, որ կը շրջի Մանան պանիի շուրջէն ու ղեքուարահաճ Պալիկ հօրքուրի կիսափուլ քանիքէն։

Փնքոյշ, հաճելի, բնտանի ու խօսուն

պատկերներ, իմ սրտին, քո սրտին, բոլոր անոնց սրտին, որ հայ են, մանաւանդ զաւառացի հայ։

Այս է Համաստեղի վէպերուն ընդհանուր տեսարանը։

Ընթերցողը պիտի գտնէ տեսարաններու մի ընդհանուր նոյնութիւն, տաք մթնոլորտ մը, որ գրեթէ հաւասար տարածուած է ամէն մէկ պատմուածքի համար։ Կարծես հիւզականներ են մին միւսին քով միօրինակ շարքով, սակայն մէկը միւսին գեղեցկութիւնը կը լրացնէ։ «Գիւղք»ի և «Անձրեւ»ի վէպերու նոյնութիւնը առեւերելոյթ է ինչպէս աստղ աստղի համար, և քիչ մ'ալ արդիւնք գիւղական կեանքին սահմանաւոր շրջանակին։

Պատմուածքէ պատմուածք կայ նուրբ գծով հոգեբանական զանազանութիւն, հրապուրչիւն և գիւտաւոր մասնայատկութիւն, և անոնք շղթայուած են իրարու հետ Համաստեղի յղացումներու մէջ միայն։ Տեսարանները կը փոխանին նոյն արեւուն տակ փոքրիկ աշխարհի մը նեղ սահմաններուն մէջ լույս տաղանդի մը վառ երևալայտութեան շնորհիւ։ Մենք իբրեւ ատենաւնագրական բարձր նուաճումներ արձանագրած ենք «Պէպօ»ն, Շիբլանգաղէի «Դիւմուս»ը, «Պատուի համար»ը, Արեւիանի «Մարտիկ հրազներ»ը եւայլն, որոնց աւանդն ալ գրեթէ նոյն նիւթը, նոյն կեանքը, նոյն երանգները կրելով հանդերձ, կը կազմեն առանձին առանձին գեղեցկութիւններ իրենց մասնակի հոգեբանութեամբ, և փառքը ազգային ողբերգական մատենադարձութեան։ Արուեստագէտի մը աչքը միայն կարող է տեսնել նոյն արեգակին տակ զանազան ապրումներ ու ներքին ողջ ճշմարտութիւններ։ Գեղեցկութիւնը ամէն կողմէ և, նոյն իսկ նմանութեան մէջ, կը բաւէ տեսնել զայն։

Համաստեղի վէպերուն ամէնէն յաջող մասը իր եզական պարագայով հոգեբանութիւնն է։ Անձնապէս բախտ չեմ ունեցած ծանօթ ըլլալու հեղինակին, սակայն կ'երեւակայեմ թէ նա հոգեկան ու մտաւոր մեծ կեդրոնացում, հզօր յիշողութիւն մը,

աւ գիւղական կեանքին հանդէպ մօլի սէր մը պէտք է ունենայ, իր գիւղի դաշտերու պէս լայն աչքեր, լայն ճակատ մը, առանց խորութեան, առանց կնճռոտ հանգոյցներու:

Իր գիւղական կեանքը, իր երբեմնի փոքրիկ աշխարհը բոլոր մանրամասնութեամբ, տաքութեամբ ու պարզութեամբ, այնքան պատկերալից ու կենդանի կերպով ազդեցուցած է, մերկացուցած է իր պանդուխտ հոգիին, մեր ամէնուս հոգիին, այնքան լաւ կենդանացուցած է զաւտի սպրումը, որ չեա կարող որոշել թէ ինքը գիւղի մէջ կ'ապրի թէ գիւղը իր մէջ: Ահա հոս է Համաստեղի քարձրութիւնը. կտտարեալ նոյնացում գիւղացիի արևարդը հոգւոյն, արևահամ դաշտերու հետ: Չեմ վարանիր ըսելու թէ շատ քիչ հեղինակներ, թէ հայ և թէ օտարազգի հանճարներ, այսպիսի պարագաներու տակ սլտի կարենային այսքան կենդանացնել մանկական կեանք մը լուի յիշողութեան զօրութեամբ:

Եթէ Համաստեղ հին ժամանակներու անձնաւորութիւն ըլլար, իր գիւղի թէ օտարութեան մէջ գրած ըլլալը, անլուծանելի հանելուկ մը պիտի ըլլար, ինչպէս են խորենացիին, կամ Գրոց գիւտի, կամ Փաւստոսի խնդիրները:

Համաստեղի հեղինակութիւններու հաւրադատ գեղեցկութիւնը ըմբռնելու համար պէտք է անպայման հայ ըլլալ և այն՝ զաւառացի հայ, որպէս զի հայկական բնութիւնը և բնանկար բաղդատելու եզրները մօտէն ճանչնայ: Տեսնէ թէ ինչպէս մեր տեղական սովորութիւնները, պարզ ու անպանծ կենցաղը հաւատարմօրէն պարզուած են մեր աչքին իրենց ամբողջ մանրամասնութեանց մէջ:

Յատկանշող և իսկական է նաև իւրաքանչիւր պատմութեան հերոսի տիպարը, իր գեղջկական, պարզ ու կոպիտ տարազին մէջ: Ընդհանուր բարքով անոնք բարի, անսեթեթ մարդեր են, լծուած աշխատանքին, հողին մէջ հողի գոյն առած, կենդանիներու մէջ ծնած ու անոնց հետ ապրած: Բայց և այնպէս «Չալօ քն կը

ներկայանայ որպէս կէս անձնաւորութիւն մը, հեղինակութիւն մը զոր պէտք է յարգել և շունչով և տղաքը «Միջօն» գիւղի ստանակը, որ տաք պիտի մը և անուակ նկարագրող ունի: Փոքրիկ ու համակերելի սիրահար կարուկը Նիւրուհի Մարտապը ծանրախոհ ու մարմնացած ականդութիւն մը: Տափան Մարգարը, փլիկ աղբարը «եզան պէս չարքա՜ ծառի պէս բարի» որ իր աշխատանքը անխորի կը բաժնէ ամէնուն հետ: Եւ վերջապէս աղաւնի խաղցնող «Մանօ քն, իր մօլի գերութեամբ դէպ ի աղանձսիրութիւնը, որուն շնորհիւ գողութիւնէ մինչև օպանութիւն կը հասնի, աղաւնիի մը համար: Իւրաքանչիւր տիպար վէպի սկիզբէն մինչև վերջ անխորտ պահուած է:

Ամէն վէպի սկիզբը համառօտ կերպով տրուած է պատմութեան ընդհանուր կառուցութեանը, այն՝ ինչ որ վէպի իսկական լիակող կը կազմէ: Անգագալիօրէն ընթերցողը կը հասնի նախաբանը վերջաբանին հետ զօդող հանգոյցին:

Նկարագրութիւնները ուշտ ըլլալու չափ համառօտ են, հետո խաֆֆիին շունչ հատցնող երկարաբանութիւններէն. ցանցառ պատկերներով և կուռ ոճով Հեղինակը երբեք մոտադրած չէ իր պատմութեանը թելը թնկել ու ըակել, ընթերցողին ապշեցուցիչ անակնկալներ պատճառելու համար: Այնքան չափաւորած է, որքան գիւղի մը կեանքը կարելի է բարդութիւններ ստեղծել:

Համաստեղի գրականութեան ստալին ու միակ դաստիարակը եղած է մայր բնութիւնը, և այն մեր բնութիւնը, մեր գիւղն ու սարերը. օտար աշխարհները անոր հոգւոյն վրայ երբեք չեն ազդած, նոյն իսկ այն մէկ երկու վիպակները որ կը գործուին անդրատլանդանի ափերուն, նորէն շաղկապուած են հայ գիւղացիին հետ: Բնութիւնը իր առատ կենդանութեամբ, իր առողջ և հարազատ հայ արուեստագէտը, Եւ զաւտի կեանքը գեղեցկօրէն մարմնացած ու կենդանացած է անոր ամէն

մէջ վիպակի մէջ, ինչպէս ամէն հայ, ևս առաւել Համաստեղ ազդուած է ձմեռուան երեկոններու մեր մամիկներուն հէքեաթնեւրէն, համեմատեցէջ գոհարազարդ վիպակները Արտղկոն տայրը և Չարգան յետեմ հեքերտը: Գաւառի մասնաւորութիւնն ալ Չարգարեանով և մանաւանդ իրկատնացիով իր մեծ բոթինը բերած է Համաստեղի հոգեկան կառուցուածքին մէջ: Անոնք միացին գաւառի զրոյներ, Համաստեղ այդ զրականութեան տուաւ դասական նկարագիր:

Իրերմն կը հանդիպինք նաև Պարոնեանի «Ազգային Զօրքը» բնորոշող որակումներու: Գանձակ Պարսամբ որ «միշտ փոնգտալու դիրքի մէջ էր և սակայն չէր փոնգտար»։ Աղանի խաղցնող Մանօն որուն մէջ հազարուն գոտին եօթը տեղէ կը փրթէր»։ Կարօ Մարսուպի նկարագիրը, Տափան Մարգարին խրտուիլակի մը երեկոյթը նոյն որակումներու գանազանակներն են: Համաստեղ գաւառը տարան մը չէ և չի կրընար ըլլալ:

«Համրոյրը» վիպակը կատարելապէս կը յիշեցնէ Շիրալանգադէի Նամուսը, սակայն ոչ ստրկարար հետեւողութիւն, այլ իւրայայտուել պատկերացում այն յաճախ ցաւալի ղէպքերուն, որ սովորական էին մեր գաւառի կեանքին մէջ, կամ բռնի մոմունութեամբ, կամ ծնողական արգելքով, որ միշտ առեւանգումի զուեշտին կը յանգըր:

Թաղողած է Համաստեղ հաւասարապէս իր բոլոր վիպակներուն մէջ, Հարցում մը որուն լուսագոյն պատասխանը պիտի տայ ապագան: Ինչպէս ոչ մէջ հանճար արտադրած է միշտ գլուխ գործոցներ, և ամէն հեղինակի փառապապկը կապուած է միշտ մէջ կամ երկու երկի հետ, մենք պէտք է համարինք և նոյնը Համաստեղի համար: Ըստ մեր անհատական ճաշակին ու կարծիքին կը համարինք որ լուսագոյն յաջողածներն ըլլան «Կապուտ հուլունքը», «Ատղկան սայլը», «Համրոյրը», «Աղանիները», «Տափան Մարգարը» և «Չարգան»:

Գիւղի և Անձրիի անմահ հեղինակը այլ ևս գծած է իր զրական ուղին, և իրականութիւն է որ նա գաւառին և մեր զրականութեան համար եղած է յայտնի անձ, նաւորութիւն: Եղական յանգոյնութեամբ մը իր զրական արշալոյսէն սկսեալ հաստատ ուղի մը բռնեց ու չունեցաւ խաբիտութիւն, անորոշ յաւակնութիւն ու հոգեկան տխուր անկումներ, ինչպէս Սիդոնայի մը հեղինակը կամ Արզումի մը սպայաքուն բանաստեղծը, որ յանուն գեղարուեստի իրենց ցած կիրքերով մարմնացած են արտայայտեն: Հարազատ, հարկերի հոգիով զրականութիւնն է Համաստեղինը, այն որ թրկատնացին ու Չարգարեանը հայ ժողովրդեան սրտէն ու ծոցէն ադին ու նետեցին մեր զրականութեան ասպարէզին մէջ և որ պիտի զայ բռնելու արեւմտահայ զրականութեան դաշտը: Փոխանակ ֆրանկախտով վարակուած զրականութեան մը ուր քիչ քաջաստեղծութիւն միշտ իւրաքանչիւնը դուրս եկան, մենք պիտի սիրենք զգալ կարգաւ, հետաքրքրուիլ, այն գրքերով որ մեր ազգային հոգին ու թաղան գանձերը կը ցուցադրեն, որ հարազատ թարգմանը կ'ըլլան այն լեզուին որով մենք ամէնքս հայերս, մեր սէրը, մեր ուրախութիւնը, մեր ցաւը կ'արտայայտենք: Գործախտաբար այս ուղին դեռ ամուլ մնաց մեր արդի երիտաւարը զրոյներէն և միակ ու խոշոր գաւառացի զրական դէմը կը մնայ Համաստեղ: Գեղարուեստը ազգային չէ կարող ըլլալ, բայց անոր նիւթը, ատաղձը շատ լաւ կ'ունեն մեր հարուստ անցեալն ու ներկան մատակարարել: Այդ ուղիով գացին բոլոր Ռուս և Լեւ մեծագոյն զրոյները, ինչ որ մեր ազգային պարագայով մեզ անհրաժեշտ կը դառնայ, Համաստեղ նախ մերն է, ապա համազգային զրականութեան մէջ ազգային գոհար մը:

Ինչ որ Համաստեղի համար աննպատակ պարագայ մը կ'աւելցնէ և տեսակ մը միամտութիւն է, իր շարունակ չափաւոր գրելն է: Գեներալափէի շարք անցած է: Վիպակներու գիտական կազմին ու լեզուական սահունութեան մեծապէս փառ-

սակար է: Յոգնեցուցիչ է շարունակ կարգալ, ծիրանը սիրուն, Ձրաչըտը աշխոյժ, Ձալօն հանդարտ: Լաւ պիտի ըլլար որ Ձալօ, Միջօ, Մանօ, զրուէին Ոյ-ով, դա աւելի հարազատ է հայերէնի հոգուն:

Երկրորդ ցաւալի կէտը կը կազմէ այն որ մենք կարող պիտի չըլլանք մեր մանուկներուն ձեռքը իբր զպրոցական ընթերցում տալ Համաստեղի կտորներէն (առ այժմ բացի Աստղեան Սայլէն), որովհետեւ խօսակցութիւններու լեզուն (որոնք շատ գեղեցիկ են վէպիկներու մէջ) յանձնարարելի չեն հայերէն սորվող մանուկի մը համար: Սակայն փափաքելի է յոյժ յանձնարարելի է որ բարձրագոյն ընթացքները անպայման զետեղեն իրենց ընթերցարաններու մէջ, որպէս զաւատի լեզուն ու զուտ հայկական հոգին արծարծող միակ ու լաւագոյն ազդակներէն մին:

«Անձրեւ»ի տասներկուերորդ Թիւր կը կազմէ «Ձրոյց մը շունի հետ» ընդհանուր պատկեր մը քանդուած ու աւերակ գիւղին, ու աւերակ մեր սրտին: Գեղեցիկ, մեղաւաղածորէն անպայման գեղեցիկ, երանգաւորուած անոյշ զգացումներով ու տաք պատկերներով, Համաստեղ իր երազով հիւսած է պատկերած շէն ու շնորհ գիւղէն զմեզ կը փոխադրէ զէպի աւերներ, յաւերժօրէն միացող աւերներ: Անոր երեակայութիւնը, որպէս անձնաւորում մեր բոլորիս հոգւոյն, մեր ցանկութեան, կը զանաջ մեր հայրենի գիւղը մեր արեւակէզ ու կարօտալից հայրենի դաշտերը, երգելու համար «գեղեցկութիւնը արեւին ու աշխատանքին»:

«Վաղը, իմ բարի Անտոնիոս, վայրի այծի փոսթէ միլթան կը շինեմ ինձ, կը շինեմ սրերիներ: Վաղը այս աշունի անտառէն ծափորդի զաւազանս կը կտրեմ: Այս մենաւոր հիւղին զուրբ բաց կը ձգեմ հովերուն ու շնագայիերուն առջև, ու մենք ճամբ

բայ կ'իյնանք զէպի իմ Հայրենի գիւղն աւերակ — ես և զուն:

«Մենք կ'անցնինք Պաղտատէն, Մուսուլէն, Ուրֆայէն, Տիարպէքիւրէն, կ'անցնինք լեռներու ճամբէն, կը քնանանք բնութեան տարրերուն հետ, կ'արթննանք արշալոյսէն առաջ, ճամբայ կ'իյնանք աստղերու տոմարով ու կը քալենք — ես ու զուն:

«Երբ ուղտապաններ հեռուէն տեսնեն որ այծի փոսթ հագած մէկը, լեռներու ճամբէն, շունի մը հետ կը քալէ, այդ՝ մենք ենք:

«Երբ վրասնաբնակ գնչուներ տեսնեն մէկը, որ գետափին ծռած ջուր կը խմէ շունի մը հետ, այդ՝ մենք ենք: Երբ որսորդը տեսնէ, որ անտառներուն մէջ, անցողի մը ճաշ կ'ընէ շունի մը հետ, այդ՝ մենք ենք:

«Երբ վայրի այծեամբ սոսկալ յանկարծ ու տեսնէ որ լեռներուն մէջ — առուակին ըով մէկը կը քնանայ, ու շունը կը հսկէ անոր, այդ՝ մենք ենք:

«Երբ դաշտեցին տեսնէ այծի փոսթ հագած մէկը, որ կը մօտենայ շունի մը հետ ու կ'օգնէ սայլը ճահիճէն հանհլու, այդ մենք ենք...»

«Ո՛հ եթէ գիտնան, թէ որքան բարի է այն արեւը որ ամէն օր նշխարելի նման իրենց ձեռքերուն ու ճակատներուն վրայ կ'իյնայ: Եթէ գիտնան, թէ որքան բարի է աշխատանքը հողին: Թէ սերտեն վանկերը արոտոյտին՝ անոնք չպիտի սպաննեն»:

Գիւղ հասնելով Համաստեղ կ'առաջագրէ երգել հայրենի արեւով լեցուն դաշտերը, բարի և անբախտ Հայաստան:

Երգէ՛, «քաղցր լարիկ կամը ի լսել», աւելի հզօր, աւելի բարձր երգէ՛, և այն աւտեն աշխարհի չորս հովերուն ցրուած քու դժբախտ ցեղակիցներդ պիտի լսեն քու երգդ ուր որ ալ ըլլան, պիտի գան ցարենի խորձերով, զարնան պարերով կանաչ կրիակեան կայերու շուրջը, հրճուանքի և ազատութեան երգը երգելու:

Միւսն

Հ. Վ. ՅՈՂԱՆԵՆՅԱՆ

